

Kruške, jabuke, šljive, mene voli Ive...

Osim velike skupine somatskih i animalističkih frazema u hrvatskome frazeološkom korpusu može se izdvojiti i skupina fitoloških frazema. Fitološki frazemi oni su frazemi koji su s obzirom na nosive sastavnice i/ili ukupnu pozadinsku sliku frazema povezani s biljnim svijetom te se mogu podijeliti u nekoliko osnovnih skupina, od kojih najbrojniju skupinu čine frazemi u kojima se za sastavnicu pojavljuje neki fitonim, tj. naziv za kojega pripadnika biljnoga carstva (*crven kao mak*; <osjetljiv> *kao mimoza*; *ne cvatu (cvjetaju) ruže komu*; <to je> *čista kamilica*; *žut kao limun*; *biti u banani*; *biti (naći se) u nebranome (neobranome) grožđu*; *ne vrijedi (ne valja) ni pišljiva boba što*; *za kikiriki*; *ima koga*; *čega kao korova*; *vrući krumpir*; *vaditi (izvlačiti) kestene (kestenje) iz vatre* <za koga>; *nije tko s kruške pao*; *ni luk jeo ni luk (lukom) mirisao*; *mrkva i batina*; *lud kao kupus*; *tvrd orah*; *savitljiv kao trska*; *s vragom tikve saditi*; <to je> *na vrbi svirala*) ili pridjevna sastavnica koja se odnosi na koju biljku (*trnovit put*; *smokvin list*; *zabiti glogov kolac komu*, *čemu*; *manji od makova zrna*). Kako i biljke imaju uvjetno rečeno „dijelove tijela”, može se izdvojiti i skupina fitoloških frazema u kojima se za sastavnicu pojavljuje koja fitosomatska sastavnica, tj. naziv za koji dio biljke (*naše gore list*, *doći (stići) na zelenu granu*, *mlad kao pupoljak*, *presjeći (sasjeći, zatrti) u korijenu što*, *pustiti/puštati korijen (korijenje, žile)* <gdje>, *baciti koplje u trnje*, *urodilo je (urodit će) plodom što*).

Također, u fitološke frazeme možemo ubrojiti i one frazeme koji nemaju ni fitonimne ni fitosomatske sastavnice, ali su svojom motivacijom i pozadinskom slikom vezani uz biljni svijet (*od drveća ne vidjeti šume (šumu)*, *obratiti bostan*, *debela hladovina*, *u punom cvatu je što*, *kruh bez motike*, *pobratiti/brati lovorike*, *široko ti polje<!>*, *baciti/bacati (sasuti i sl.) drvlje i kamenje* <na koga, na što>, *zabranjeno voće*, *egzotična biljka*, *imati zelene prste*, *rasti kao iz vode*, *ni orao ni kopao*, *izniknuti (pojaviti se) kao iz zemlje*, *sezona kiselih krastavaca*, *imati slamu (piljevinu) u glavi*, *glup kao klada (panj)*). Pojedini fitološki frazemi mogu na formalnome planu sadržavati više fitonimnih sastavnica (npr. *kad na vrbi rodi grožđe*) ili kombinaciju fitonimnih i fitosomatskih sastavnica (npr. *pun kao šipak* <koštica>). Na granicama fitološke frazeologije nalaze se oni frazemi koji se prema sastavnicama mogu ubrojiti u somatsku ili u animalističku frazeologiju (*trn u oku (peti) komu*, *grlom u jagode [srljati i sl.]*, *u tom grmu leži zec*). Iako je kod većine navedenih frazema lako utvrditi motivacijsku bazu, ovom ćemo prigodom objasniti etimologiju nekih fitoloških frazema kod kojih pozadinska slika izaziva čuđenje (*pasti s kruške*), dvojbu (*pasti (spasti i sl.) na niske (tanke, zadnje) grane*) ili zabunu (*tjerati mak na konac*).

Pasti s kruške

Često se za čovjeka koji nije naivan ili koji nije lud da se upusti u neki životni izazov kaže da *nije s kruške pao*, a kad se želi istaknuti da je tko smušen, smeten, zbunjen ili nerazborit, za njega se kaže da je *pao s kruške*. Možemo se stoga pitati zašto se negativne ljudske osobine povezuju s drvetom kruške, a ne s drvetom jabuke ili šljive. Kruška je zasigurno jedna od najstarijih voćaka koje se uzgajaju u Europi. Podrijetlom je iz Azije, uzgaja se već više od 4000 godina zbog svojih jestivih i ukusnih plodova. Iz mnogih se zapisa može vidjeti da je kruška imala vrlo pozitivnu konotaciju. Homer je plod kruške opisivao kao dar bogova, a bila je simbol grčke božice Here i rimske božice Junone. U kineskoj je kulturi kruška simbol besmrtnosti, a carica Marija Terezija ukazom je propisala da svako kućanstvo mora posaditi najmanje jedno stablo kruške. Stoga je začudna negativna konotacija koju ta voćka ima u navedenom frazemu. Milan Šipka u svojoj knjizi *Zašto se kaže?* (2010. Prometej. Novi Sad.) na temelju istraživanja narodnih vjerovanja donosi podatak da se u davno doba kruška smatrala zlim drvetom, drvetom oko kojega ili na kojemu su se prema različitim pričama okupljali i skrivali zli duhovi, demoni, vragovi, vještice ili sama smrt. Stoga se smatralo da su oni koji bi se slučajno našli u tome nepoželjnom društvu i koji su u obračunu sa zlim silama pali s kruške ostali pomućeme pameti. Povezivanje kruške s okupljalištem krajnje sumnjivoga društva dovelo je do refleksije narodnoga vjerovanja u frazemima *nije tko s kruške pao* i *kao da je s kruške pao tko*.

Tjerati mak na konac

Većina bi govornika hrvatskoga jezika u suvremeno doba frazem *tjerati mak na konac* ubrojila u fitonimne frazeme u kojima se kao nosiva sastavnica pojavljuje *mak* kao jedan od najljepših poljskih cvjetova s iznimno tankim i mekanim crvenim laticama iako je teško na temelju pozadinske slike doći do frazemskoga značenja 'biti krajnje nepopustljiv, tvrdoglavo braniti svoj stav, ići do kraja, cjepidlačiti'. Stoga se trebamo upitati je li u ovome frazemu riječ o cvijetu? Međutim, pozadinska slika postaje nam jasnija ako znamo da se na južnoslavenskim prostorima, u narodu, riječ *mak* upotrebljavala i za platno od vrlo tankoga i prozračnoga tkanja. Potvrdu za to značenje pronalazimo u Akademijinu rječniku (VI: 397) uz napomenu da se upotrebljava u narodnoj poeziji. Dakle, u frazemu *tjerati mak na konac* nije riječ o cvijetu, nego o vrsti najkvalitetnije tkanine koja svojom strukturom podsjeća na laticice maka. Tako tanke, prozračne i fine tkanine (poput svile) delikatne

danas upotrebljava pri opisu osoba koje su vrlo uporne pri ostvarivanju svojega cilja, što njihova okolina može protumačiti pretjerivanjem u dosljednosti.

Pasti na niske grane

U traganju za pozadinskom slikom i motivacijom frazema *tjerati mak na konac* vidjeli smo da je vrlo važna i neizostavna leksička interpretacija svake frazemske sastavnice posebice kod onih leksema koji su višeznačni i kod kojih se u pozadinskoj slici frazema ostvaruje sekundarno ili potisnuto značenje. S jedne strane, u takvim frazeološkim interpretacijama treba biti vrlo oprezan i ne treba brzati sa zaključcima, a s druge strane, jezične su promjene nezaustavljiv proces te u frazeologiji može doći do stvaranja sekundarnih motivacija. Na primjer frazem *pasti (spasti) na niske (tanke) grane* u značenju 'osiromašiti, naći se u bijedi (siromaštvu), doći u gori položaj, materijalno ili moralno propasti, srozati se' i danas se smatra fitološkim, tj. fitosomatskim frazemom, iako su frazeolozi u jednome trenutku pokušali dati i drukčije objašnjenje te se pretpostavljalo da je kao motivacijska baza poslužila nefrazeološka sintagma u kojoj je imenica *grana* imala značenje 'vodeni rukavac' te se uspostavljala paralela s frazemima *doći na tanke vode* ili *naći se u plitkoj vodi* (usp. Dragana Mršević-Radović. 1987. *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd). Pasiviziranjem toga značenja zamučena je pozadinska slika i dolazi do remotivacije frazema (lažne motivacije), ali i dodavanja nove pridjevne inačice jer se osim na *niske* i *tanke grane* može spasti i na *zadnje grane*. Također, glagoli *pasti* i *spasti* zamjenjivi su, kao što pokazuje *Hrvatski mrežni korpus* (hrWaC), glagolima *spustiti se*, *srozati se* ili *doći*. Kako bilo da bilo, danas je u govornika hrvatskoga jezika prevladala fitološka asocijacija.